

DESPRE PROBLEMA CONSTRUIRII LOCUINTELOR CUCUTENIENE

NICOLAE URSULESCU, FELIX-ADRIAN TENCARIU, GEORGE BODI

În numărul trecut al revistei prezentăm noutăți despre sistemul de construire a pereților în cultura Precucuteni, pe baza săpăturilor efectuate în 2002 în așezarea de la Isaiia (com. Răducăneni, jud. Iași)¹. Reamintim că, la sfârșitul acelei campanii, la una din cele patru locuințe cercetate (nr. 7) ne apăruse clar traseul unui șanț de fundație, în care se distingeau urmele stâlpilor de susținere a pereților². Această descoperire ne dădea posibilitatea de a pune în discuție ipoteza – lipsită de bază documentară, dar acceptată de multă vreme ca o axiomă – a posibilei existențe a unor tâlpi de lemn, în care s-ar fi înfipt odinioară structura lemnoasă de rezistență a locuințelor din culturile Precucuteni și Cucuteni³. Această ipoteză, care a făcut „carieră” în arheologia românească, se baza pe faptul că nu se descoperiseră șiruri de amprente ale stâlpilor și, deci, părea logică înfigerea stâlpilor în cadrul lemnos ce ar fi înconjurat odinioară platforma locuințelor.

Arătam, cu acel prilej, că neobservarea șanțurilor de fundație s-a datorat unei cauze subiective și alteia obiective. Pe de o parte, de cele mai multe ori s-a recurs la metoda de săpătură prin secțiuni, astfel că eventualele șanțuri de fundație au putut fi considerate mici gropi sau alveolări, dacă nu se recurgea la cercetarea lor integrală. Pe de altă parte, șanțurile de fundație au stat descoperite foarte puțin timp și au fost acoperite cu același pământ, bine tasat (pentru a fixa stâlpii), astfel că nuanțele de culoare ale solului sunt, de cele mai multe ori, insignifiante⁴.

Dat fiind importanța descoperirii, în campania din 2003 ne-am concentrat atenția asupra cercetării atente și exhaustive a suprafeței în care au apărut cele patru locuințe precucuteniene. S-au practicat și câteva lărgiri, pentru surprinderea integrală, în suprafață, a vestigiilor locuințelor. Drept rezultat, prin raderi și prin secționări, s-a obținut planul traseelor șanțurilor de fundație la cele patru locuințe, care erau, de fapt, șase, deoarece în două cazuri (L. 6 și L. 8) era vorba de suprapuneri de construcții: 6A și 8A (fig. 1). Aceste șase construcții marcau trei etape succesive ale locuirii precucuteniene în acest loc, sesizabile nu doar stratigrafic, ci și prin clare deosebiri tipologice ale ceramicii⁵. Primei

¹ N. Ursulescu, F.A. Tencariu, V. Merlan, *Noi date privind sistemul de fixare a pereților în cultura Precucuteni*, în *Carpica*, XXXI, 2002, p. 13-18.

² *Ibidem*, fig. 4.

³ *Ibidem*, p. 13-14.

⁴ *Ibidem*, p. 16.

⁵ Materialele primei etape de la Isaiia prezintă fragmente cu amestec masiv de cioburi pisate grosier. Arderea este neuniformă, cu nuanțe cenușiu-închise și negricioase. Decorurile sunt realizate prin săpare de șanțulețe late și adânci în pastă, trimițând evident spre tradițiile Precucuteni I. Această etapă se poate încadra la începutul fazei Precucuteni II (IIA).

Cea de a doua etapă prezintă o ceramică de calitate net superioară. Predomină amestecul, uneori aproape insesizabil, de cioburi fin pisate, iar culoarea este în general uniformă, galben-roșietică. Decorul are acum calități artistice evidente, impunându-se tendința de folosire a motivelor spiralice. Ceramica acestei etape (Precucuteni IIB) se încadrează la sfârșitul fazei Precucuteni II sau în tranziția către faza a III-a.

În etapa a III-a de la Isaiia, pe lângă categoria roșietică, se impune tot mai mult cea cenușie la exterior și negricioasă în interior, iar în decor liniile incizate și canelurile joacă un rol important. Ea se poate încadra în prima parte a fazei Precucuteni III, pe care o denumim IIIA, spre deosebire de etapa IIIB, în care apar semnele trecerii

etape îi aparțineau locuințele 6A și 8A, celei de a doua 7 și 8, iar ultimei - construcțiile 6 și 9.

Deosebiri s-au putut observa între locuințele mai vechi și cele mai noi și în ceea ce privește materialul de construcție, în sensul că, inițial, s-au utilizat trunchiuri mai groase de copaci, cu diametre cuprinse între 30 și 40 de cm, în timp ce, ulterior, locuitorii au utilizat probabil copaci dintr-o pădure secundară, cu diametre între 14 și 25 cm (fig. 2-8).

Ca o particularitate locală, s-a observat, în toate cazurile, că șanțurile de pe latura de nord-est, orientată spre valea Jijiei și a Prutului și, deci, expusă mai mult vânturilor, au fost mai largi, cuprinzând stâlpi cu diametre mai mari (fig. 1; 6). Având în vedere că terenul prezintă și o ușoară pantă, se asigura totodată, prin această soluție, o soliditate sporită a construcțiilor.

Urmează ca anul viitor să precizăm și alte detalii, mai ales în cea ce privește eventuala existență a unor pereți interiori, având în vedere dimensiunile destul de mari ale construcțiilor (suprafață interioară: $L\ 6A = 20\ m^2$; $L\ 6 = 33\ m^2$; $L\ 7 = 30\ m^2$; $L\ 8A = 81\ m^2$; $L\ 8 = 60\ m^2$; $L\ 9 = 11\ m^2$) și faptul că, în patru cazuri ($L\ 6$, 7 , 8 și $8A$), locuințele prezentau atât vatră, cât și cuptor, cu lavița adiacentă.

Acest mod de construire a locuințelor în faza Precucuteni II ridică probleme interesante și în legătură cu originea acestui tip de construcție. Având în vedere asemănările pe care le prezintă unele descoperiri ceramice și de plastică de la Isaiia cu categoriile similare de la sfârșitul culturii Boian și începutul culturii Gumelnița, înclinăm să credem că, printre influențele venite din sud în momentul de formare a culturii Gumelnița, s-a aflat și sistemul de construire a pereților cu ajutorul stâlpilor înfipti în șanțuri de fundație. Acest sistem este bine atestat în așezările din Câmpia Munteniei, dateate în perioada de transformare a culturii Boian în Gumelnița⁶. Un factor favorizant pentru transmiterea acestor influențe ar putea fi, în cazul așezării de la Isaiia, plasarea sa în apropierea Prutului, care a fost, în toate timpurile, o arteră intensă de circulație.

Întâmplarea a făcut ca tot în campania 2003 să avem ocazia de a efectua o săpătură de salvare într-o așezare cucuteniană de pe raza satului Hoișești (com. Dumești, jud. Iași). Așezarea, situată într-un meandru al râului Bahlui (fig. 9)⁷, a fost puternic afectată, chiar în zona sa centrală, de lucrările de construire a unui pod de beton și de trasare a unei noi albie a râului (fig. 10). Cu mare dificultate, am reușit să oprim temporar și parțial lucrările și am încercat să salvăm măcar o parte din numeroasele locuințe cucuteniene din zonă⁸. Precizăm că am cercetat doar complexe de locuire Cucuteni A, dar printre materialele dislocate de excavator și buldozer am întâlnit și fragmente ceramice tipice pentru faza Cucuteni B, precum și un fragment de tip Cucuteni C, cu un decor pieptenat, caracteristic

spre cultura Cucuteni.

⁶ N. Ursulescu, F.A. Tencariu, V. Merlan, *op.cit.*, p. 17 și notele 16-21.

⁷ Așezarea a intrat în literatura de specialitate prin publicarea unei descoperiri întâmplătoare (D. Boghian, *Nouvelles découvertes de vases cucuteniens de culte dans le département de Jassy*, în *SAA*, III-IV, 1996-1997, p. 63-65 et fig. 1).

⁸ Cercetările de salvare au început sub conducerea lui N. Ursulescu, în luna iulie, cu forța de muncă asigurată de Primăria comunei Dumești și cu o redusă finanțare de la Consiliul Județean Iași. Din colectivul de cercetare au făcut parte muzeograful Senica Țurcanu și Mădălin Văleanu (Muzeul de Istorie a Moldovei), asist.univ. V. Cotiugă și, pentru câteva zile, lector univ.dr. D. Boghian. Din septembrie, lucrările au continuat până în 16 oct., cu finanțare de la Fundația „Mileniul III - Cucuteni” din București. Cercetările în această fază au fost efectuate, sub supravegherea lui N. Ursulescu, de tineri membri ai Centrului Interdisciplinar de Studii Arheologice de la Universitatea „A.I. Cuza” din Iași (George Bodi, Letiția Chirilă, Minea Bogdan, Ciprian Lazanu ș.a.), responsabil al organizării de șantier fiind G. Bodi.

pentru etapa timpurie a prezenței acestei categorii ceramice în aria Cucuteni⁹.

Așezarea de la Hoisești prezintă o particularitate, care o diferențiază de majoritatea covârșitoare a celorlalte situri contemporane. În timp ce majoritatea așezărilor caută locuri cât de cât dominante, ea este amplasată chiar în albia majoră a râului Bahlui, la marginea răsăriteană a unui mic con de dejecție, format de Valea Sărăturilor, care se varsă în apropiere¹⁰. Terenul pe care a fost amplasată așezarea nu se ridică mai mult de 0,5 m față de restul albiei majore, nefiind, deci, vorba de un grind. Locuirea din acest punct a beneficiat de o serie de condiții favorizante: hrană abundentă (pește, moluște, vânat), pajiști întinse, favorabile creșterii animalelor (materialul osteologic este extrem de numeros), terenuri cultivabile, apă de jur împrejurul așezării, păduri pe dealurile situate imediat spre sud, sursă de obținere a sării (soluri sărăturate) și, nu în ultimul rând, o argilă humificată (de culoare vineție), căutată și astăzi cu predilecție de olari pentru producerea vaselor, ceea ce explică apariția în cantități impresionante a ceramicii pe toată suprafața sitului.

Cercetările noastre s-au putut desfășura mai ales la vest de pod, unde zona viitorului canal de deviere a râului nu fusese săpată decât parțial, în timp ce la est canalul se adâncise deja dincolo de stratul de cultură. În total, am localizat urmele a 12 locuințe, atât în suprafața cercetată, cât și în taluzurile canalului și în malurile râului. Dintre acestea au putut fi mai bine cercetate locuințele nr. 3, 8, 11 și 12 (fig. 11).

Dincolo de imensul material arheologic recoltat (peste o sută de saci), ca și de unele observații privind stratigrafia și planul locuințelor, date extrem de importante au apărut în legătură cu sistemul de construire a pereților, repetându-se, în mare măsură, situația constatată la Isaiia. Prima observație în acest sens a fost făcută în profilul rezultat spre est, în urma excavării pământului, în zona locuinței nr. 3. La marginea sudică a acestei locuințe s-a observat clar urma unui șanț de fundație, lat de 90 cm, spre marginea nordică a cărui se contura, printr-un sol mai închis la culoare, cu impregnații de cărbune, amprenta unui stâlp, cu diametrul de 25 cm (fig. 12). La marginile masei de lutuiei a locuinței am întreprins alte cinci secționări și în toate cazurile a fost observată existența șanțurilor de fundație, de jur împrejurul construcției (fig. 11, 13-15). De remarcat, că este vorba de o casă de mari dimensiuni (circa 60 m²), cu două încăperi, separate printr-un perete. În încăperea mai mare existau un cuptor și o vatră, iar în spațiul rămas între ele și peretele de sud a fost amenajată, prin lutuiri succesive, o laviță, care se înălța cu circa 20-25 cm deasupra platformei, având o lungime de 2,70 m și o lățime de 1,60 m (fig. 11, 18-19).

Alte urme ale șanțurilor de fundație, dar și ale unor șiruri de stâlpi, au fost observate și la marginile locuințelor 8, 12 (suprapusă peste precedentă) și 11 (fig. 11, 16), fără a fi posibil, până acum, să se stabilească traseul lor integral, deoarece vestigiile acestora nu au putut fi dezvelite complet, până în prezent. Oricum, important este faptul că s-a atestat și pentru faza Cucuteni A utilizarea sistemului de săpare a șanțurilor de fundație, în care se plantau stâlpii ce formau armătura pereților locuințelor. Acest sistem se utiliza simultan cu cel al gropilor individuale pentru furcile pereților, așa cum s-a constatat și în cultura

⁹ A. Dodd-Oprîeșcu, *Considerații asupra ceramicii Cucuteni C*, în *SCIVA*, 31, 1980, 4, p. 547-556; Șt. Cucos, *Ceramica de tip „C” din aria culturii Cucuteni*, în *MemAnu*, 9-11 (1977-1979), 1985, p. 63-92; I.T. Dragomir, *Elemente stepice Cucuteni C descoperite la Berești (jud. Galați)*, în *SCIVA*, 23, 1982, 4, p. 422-429.

¹⁰ C. Martiniuc, V. Băcăoanu, *Geomorfologia teritoriului G.A.C. Dumești (regiunea Iași) și a împrejurimilor sale*, în *ASU*, secț. II, 1961, 1, p. 181-192. De asemenea, mulțumim d-lui conf. dr. Gh. Romanescu de la Catedra de Geografie a Universității „A.I.I. Cuza” din Iași, care a avut amabilitatea să ne clarifice, la fața locului, aspectele geomorfologice ale sitului.

Gumelnița

O observație preliminară arată că în așezarea fazei Cucuteni A de la Hoisești, spre deosebire de situația constatată în așezarea precucuteniană de la Isaiia, stâlpii erau plasați mai rar, ceea ce presupune utilizarea mai largă a materialului complementar de nuiele și șipci, atestată, de altfel, prin cantitatea mult mai mare a lutuieiilor de pereți, care prezintă amprente clare ale acestora¹¹.

O altă observație extrem de interesantă a fost făcută la demontarea platformei locuinței nr. 3 de la Hoisești. Spre marginea sudică, sub laviță și sub vatră, au apărut, dispuse pe un șir, patru calupuri de pământ amestecat cu cărbune, care indicau probabil că platforma locuinței fusese foarte ușor înălțată deasupra solului, cu ajutorul unor mici popi de lemn, având înălțimea de circa 5 cm și diametre între 20 și 25 cm (fig. 1). La secționarea acestora s-a văzut că urmele de pari pătrundeau circa 15 cm în pământ (fig. 17). Această soluție constructivă a fost aleasă, mai mult ca sigur, datorită solului aluvionar umed, evitându-se astfel contactul direct al platformei cu acesta¹². De altfel, și amprente de lodbe de la baza platformei prezentau numeroase urme de cărbune (fig. 14), care se pot explica numai printr-o ardere în contact direct cu aerul, în momentul incendierii locuinței. Oricum, această ipoteză, pe care o lansăm aici, va putea fi verificată doar prin cercetarea integrală a suprafeței de sub locuința nr. 3, pentru a fi descoperite șiruri asemănătoare de piloni, necesari susținerii greutății platformei.

Observațiile pe care am avut ocazia să le facem în așezările de la Isaiia și Hoisești atestă că și în domeniul soluțiilor constructive alese pentru ridicarea locuințelor se poate vorbi de o continuitate între culturile Precucuteni și Cucuteni, datorată evoluției treptate a aceleiași populații, care a receptat creator diverse influențe externe, adaptându-le la situațiile concrete ale fiecărei zone.

Sperăm că atât prin cercetarea altor așezări precucuteniene și cucuteniene, cât și prin reinterpretarea unor săpături mai vechi, se vor confirma datele obținute la Isaiia și Hoisești.

Sur le problème de la construction des habitations de la culture Cucuteni Résumé

On a repris¹³ le problème de la manière d'élévation des parois des habitations des civilisations Précucuteni et Cucuteni, à partir de nouvelles données des fouilles de 2003 dans les agglomérations de Isaiia et Hoisești (dép. de Iași.). Dans l'habitat précucutenien de Isaiia, toutes les six habitations, appartenant à trois étapes successives, ont eu des fossés de fondement, qui ont permis d'établir exactement leurs contours et dimensions. De la même manière, la fouille de sauvetage de l'habitat de Hoisești a prouvé l'existence de même système constructif pour la phase Cucuteni A, utilisé parallèlement avec celui des fosses pour la fixation des piliers de la structure des parois. L'existence de ce système des fossés de fondement dans les cultures Précucuteni et Cucuteni est considérée comme un nouveau témoignage des influences venues au milieu des deux cultures de la part des civilisations voisines méridionales Boïan et Gumelnița.

¹¹ O observație similară privind construcțiile precucuteniene și cucuteniene a fost făcută în așezarea de la Izvoare (R. Vulpe, *Izvoare*, București, 1957, p. 39).

¹² I. Paul, *În legătură cu problema locuințelor de suprafață cu platformă din așezările culturilor Petrești și Cucuteni-Tripolie*, în *SCIV*, 18, 1967, 1, p. 3-22.

¹³ Vezi *supra*, nota 1

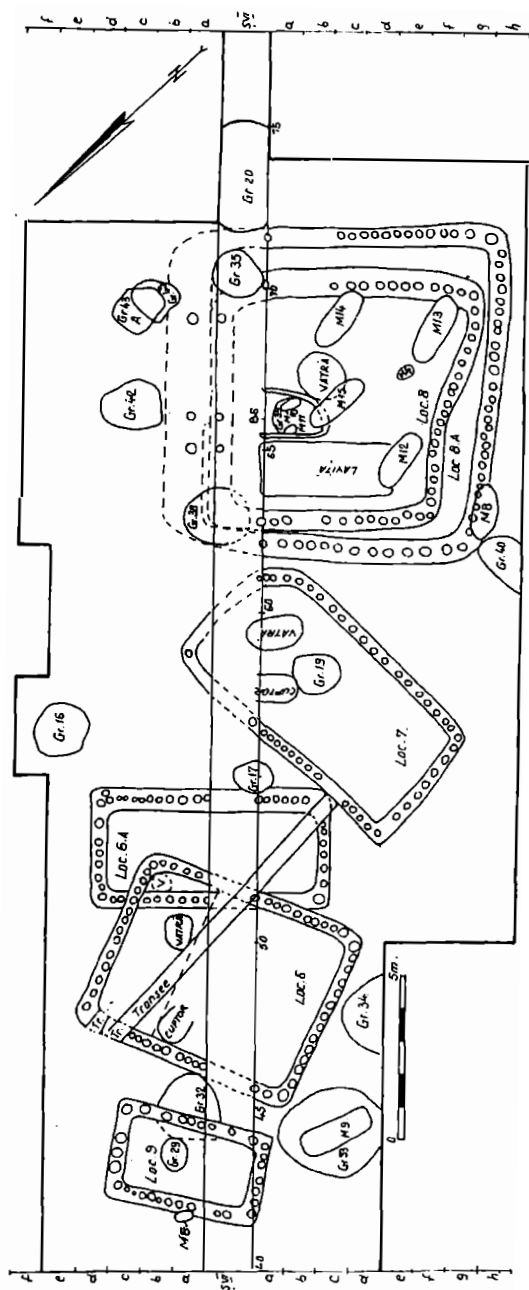

Fig. 1. Isăia. Planul general al locuințelor descoperite în anii 2002-2003
 Plan général des habitations trouvées pendant les années 2002-2003

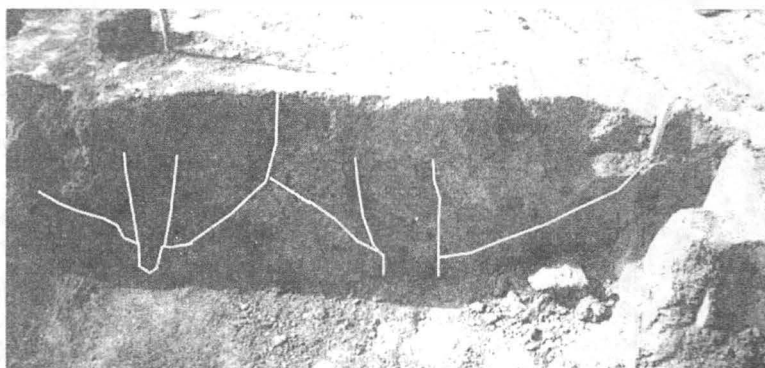

Fig. 2. Isaiia. Șanțurile de fundație de pe latura nord-estică a locuințelor 8 și 8A (peretele nord-vestic al secțiunii)

Fossés de fondement du côté NE des habitations nos. 8 et 8A
(le paroi NO de la coupe)

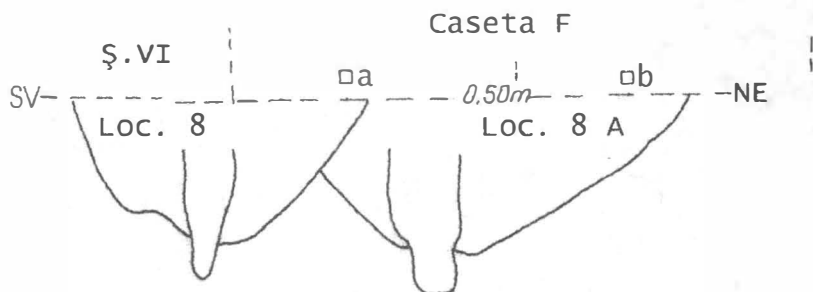

Fig. 3. Isaiia. Profilul șanțurilor de fundație de pe latura nord-estică a locuințelor 8 și 8A (peretele nord-vestic al secțiunii)

Profil des fossés de fondement du côté NE des habitations nos. 8 et 8A
(le paroi NO de la coupe)

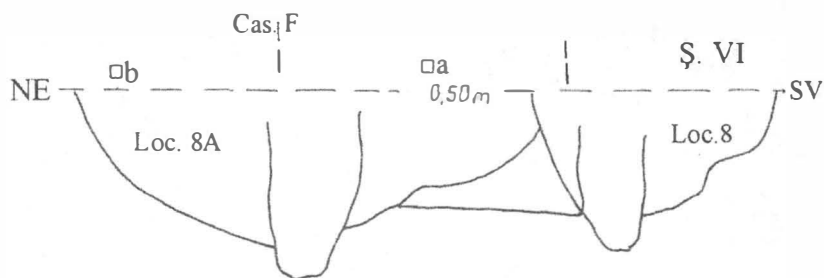

Fig. 4. Isaiia. Profilul șanțurilor de fundație de pe latura nord-estică a locuințelor 8 și 8A (peretele sud-estic al secțiunii)

Profil des fossés de fondement du côté NE des habitations nos. 8 et 8A
(le paroi SE de la coupe)

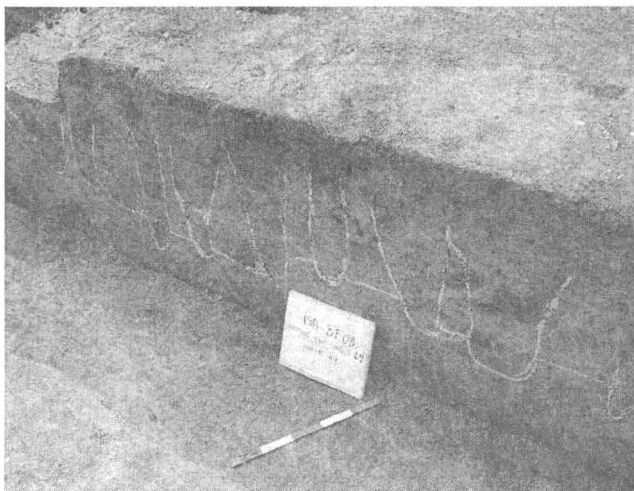

Fig. 5. Isaiia. Profilul șanțului de fundație de pe latura nord-vestică a locuinței nr. 9 (peretele sud-estic al secțiunii)

Profil du fossé de fondement du côté NO de l'habitation no. 9 (le paroi SE de la coupe)

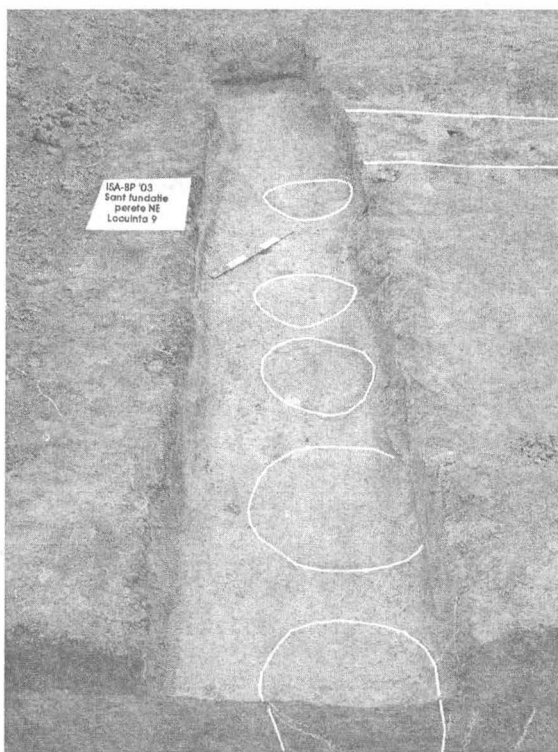

Fig. 6. Isaiia. Traseul șanțului de fundație de pe latura nord-estică a locuinței nr. 9
Tracé du fossé de fondement du côté NE de l'habitation no. 9

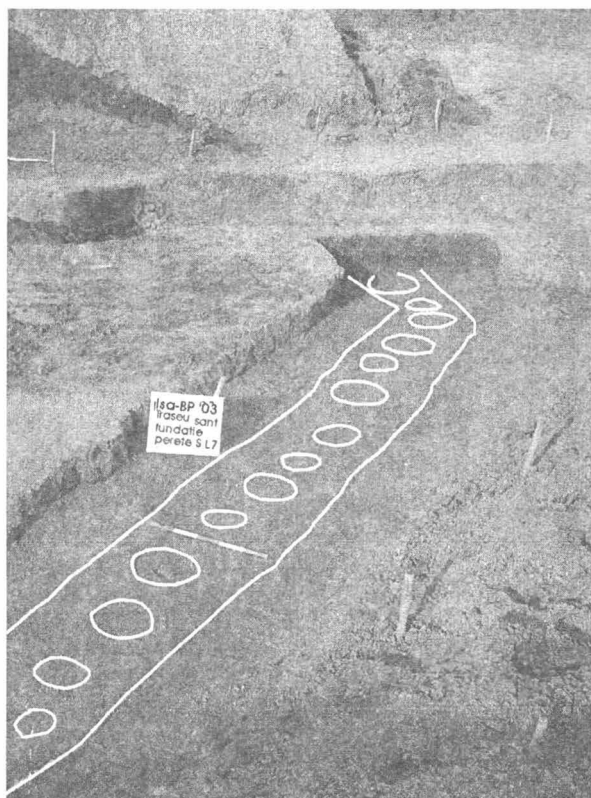

Fig. 7. Isaiia. Traseul șanțului de fundație de pe latura sudică a locuinței nr. 7
Tracé du fossé de fondement du côté méridional de l'habitation 7

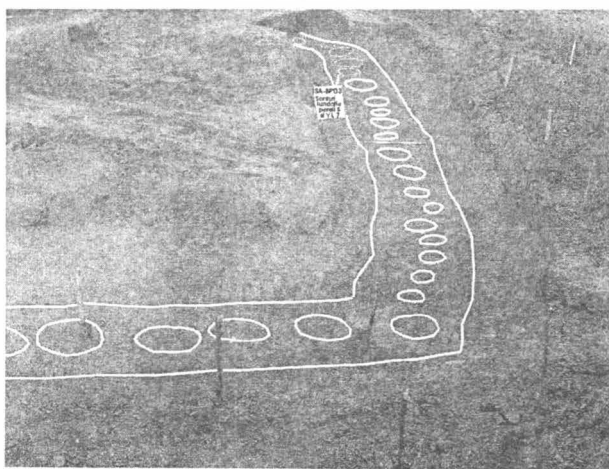

Fig. 8. Isaiia. Traseul șanțurilor de fundație de pe laturile sudică și vestică ale locuinței nr. 7
Tracé des fossées de fondement des côtés méridional et occidental de l'habitation no. 7

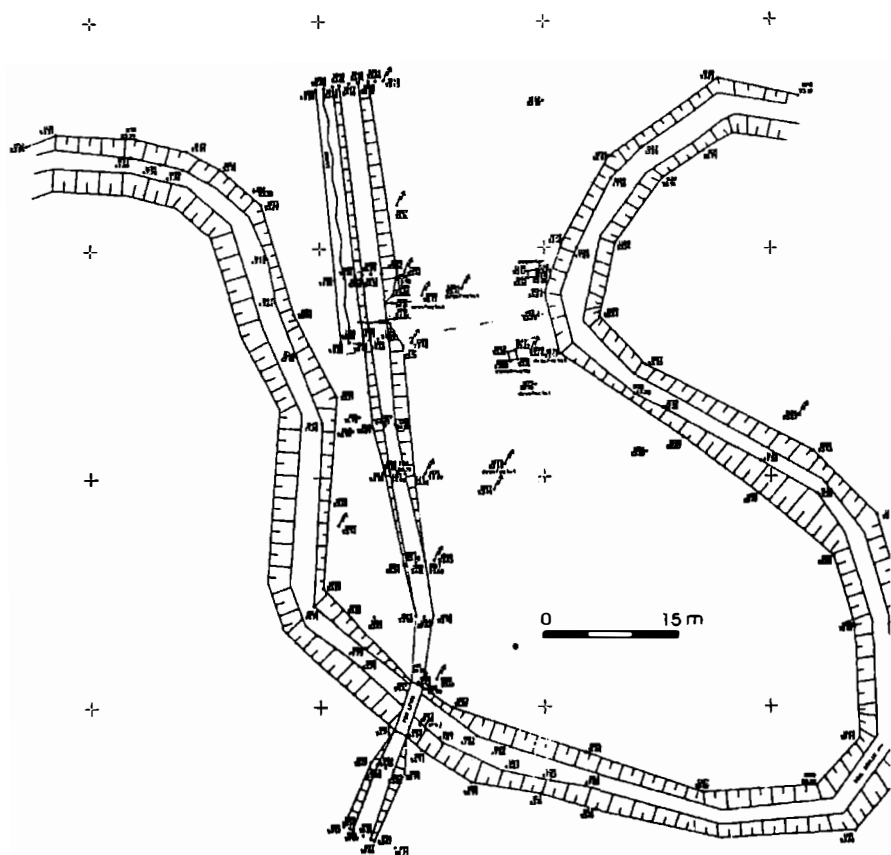

Fig. 9. Hoisești. Planul general al meandruului Bahluului în care se află așezarea cucuteniană
 Plan général du méandre de la rivière de Bahlui, où est situé l'habitat de la civilisation Cucuteni

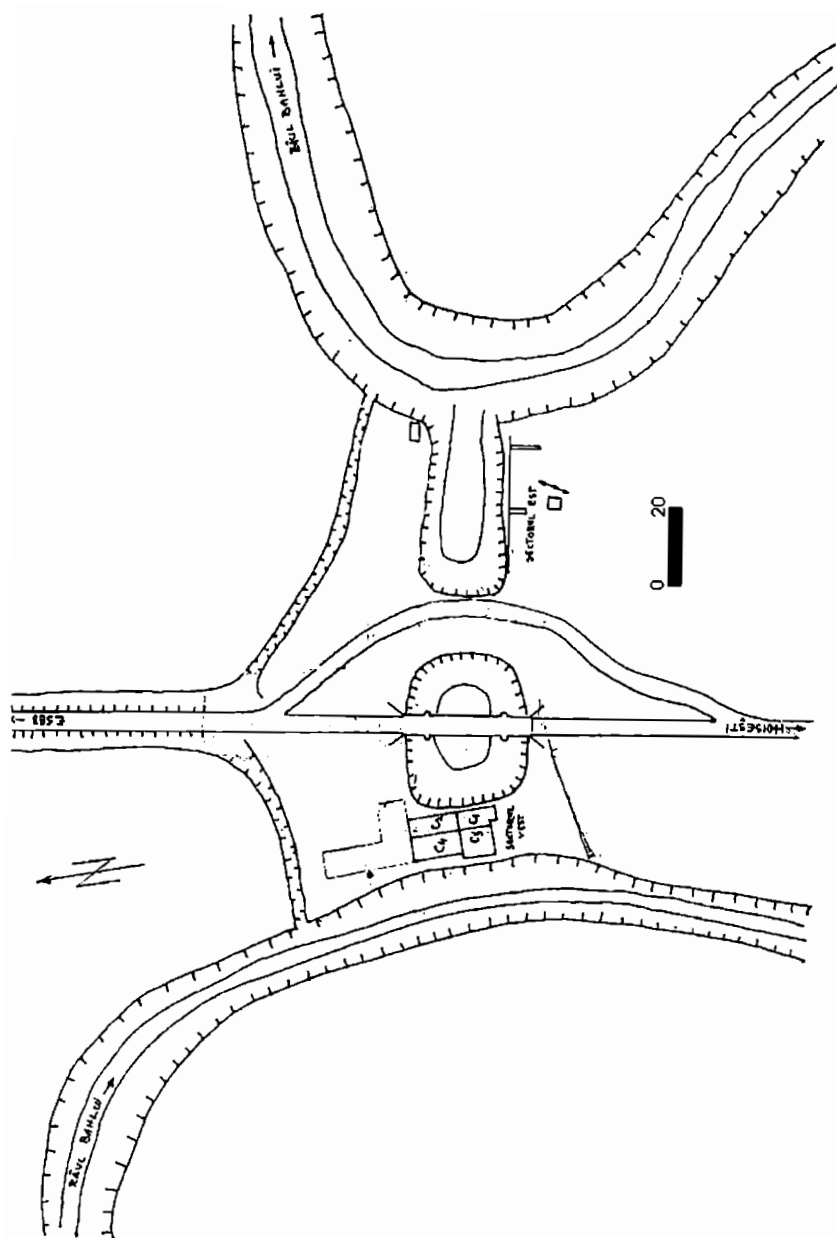

Fig. 10. Hoisești. Planul general al stațiunii, cu indicarea lucrărilor care au afectat aşezarea cucuteniană

Plan général du site, avec les ouvrages qui ont dérangé l'habitat de la civilisation Cucuteni

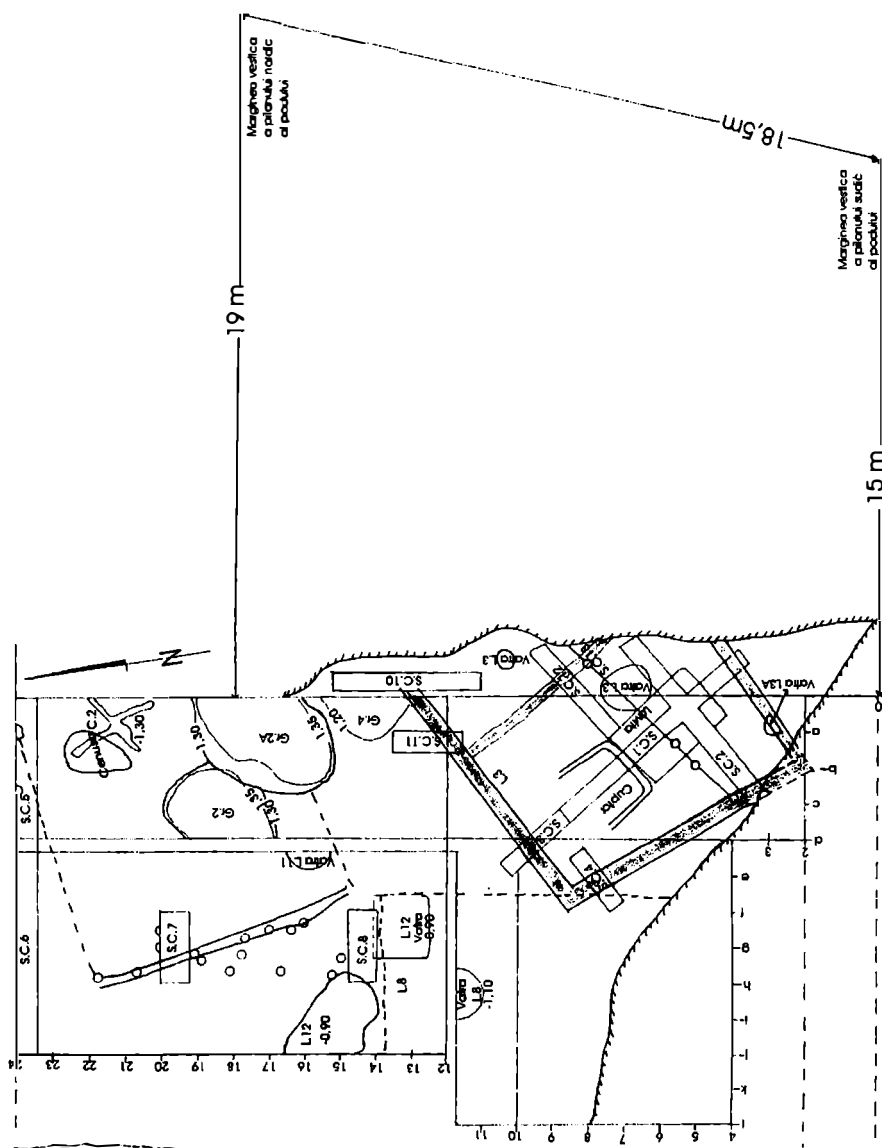

Fig. 11. Hoișești. Planul general al cercetărilor întreprinse în sectorul de vest al stațiunii
 Plan général des fouilles du secteur Ouest du site

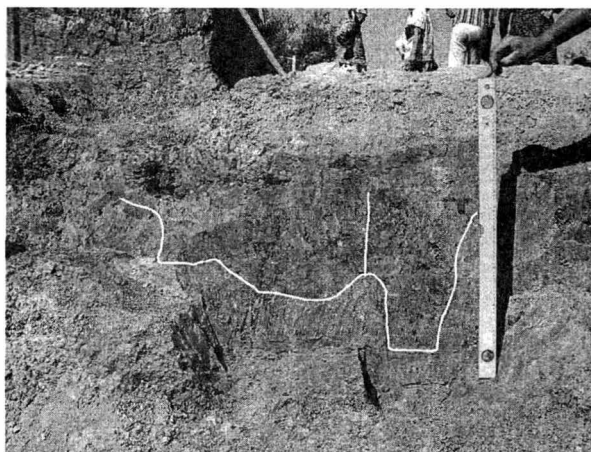

Fig. 12. Hoisești. Șanțul de fundație de pe latura sudică a locuinței nr. 3 (taluzul estic al suprafeței cercetate în sectorul de vest)

Fossé de fondement du côté méridional de l'habitation no. 3 (talus oriental de la surface investiguée dans le secteur occidental)

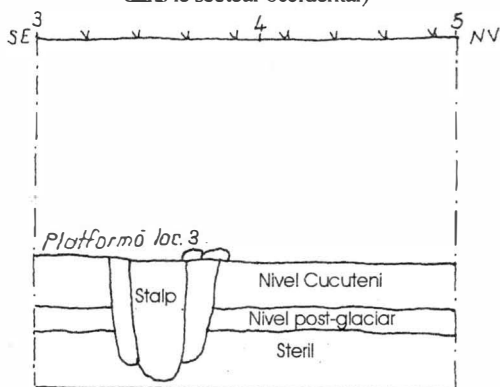

Fig. 13. Hoisești. Profilul șanțului de fundație de pe latura sudică a locuinței nr. 3 (peretele vestic al secțiunii de control nr. 1)

Profil du fossé de fondement du côté méridional de l'habitation no. 3 (le paroi occidental de la coupe no. 1)

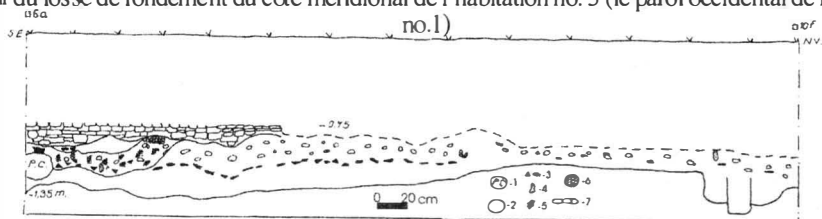

Fig. 14. Hoisești. Profilul vestic al șanțurilor de control nr. 1 și 3, prin locuința nr. 3. 1 – plăcă cuptor; 2 – lutuială; 3 – ceramică; 4 – os; 5 – cărbune; 6 – lutuială cu amprente; 7 – lutuiala laviței

Profil occidental des coupes de contrôle no. 1 et 3, par l'habitation no. 3. 1 – plaque de four; 2 – enduit en argile; 3 – céramique; 4 – os; 5 – charbon; 6 – enduit en argile avec des empreintes; 7 – l'enduit en argile de la banquette

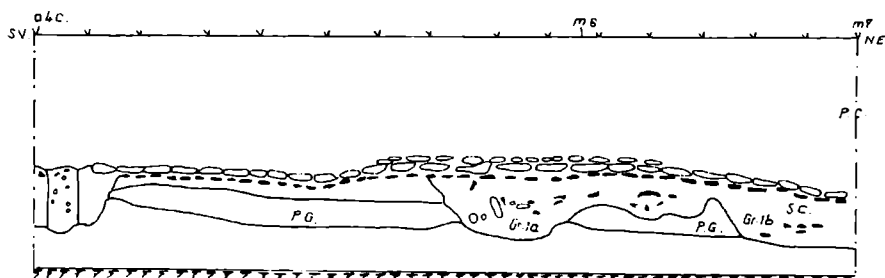

Fig. 15. Hoișești. Profilul nord-vestic al șanțului de control nr. 2, prin locuința nr. 3
Profil NO de la coupe de contrôle no. 2, par l'habitation no. 3

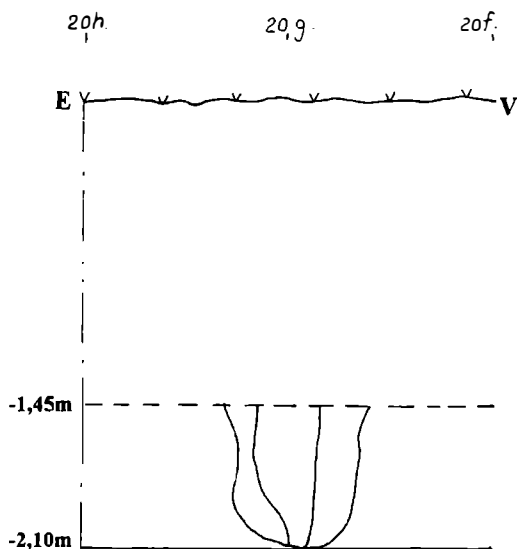

Fig. 16. Hoișești. Profilul nordic al șanțului de control nr. 7, prin locuința nr. 11
Profil septentrional de la coupe de contrôle no. 7, par l'habitation no. 11

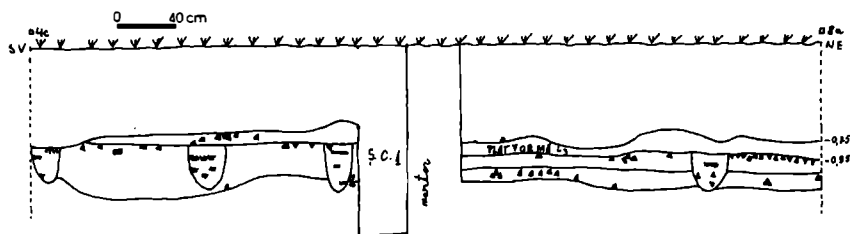

Fig. 17. Profilul nord-vestic al șanțului de control nr. 13, pe linia pilonilor de susținere a platformei locuinței nr. 3
Profil NO de la coupe de contrôle no. 13, au long de la ligne des pylônes de soutien de la plate-forme de l'habitation no. 3

Fig. 18. Hoiești. Locuința nr. 3 : cuptor, laviță și profilul șanțului de control nr. 1
Habitation no. 3: four, banquette et profil de la coupe de contrôle no. 1

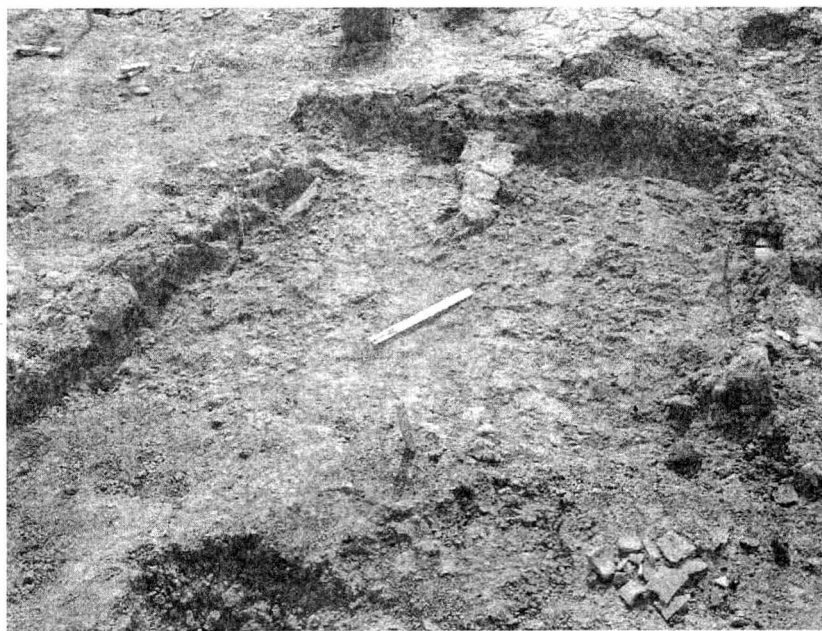

Fig. 19. Hoiești. Cuptorul locuinței nr. 3
Four de l'habitation no. 3